

Carillons in het Gooi

Foeke de Wolf

Klokkenspel, carillon of beiaard?

In ons land bevinden zich bijna 190 carillons die in de regel wekelijks en op feestdagen door een beiaardier worden bespeeld met behulp van een stokkenklavier. Ook ondersteunen ze de openbare tijdsaanduiding door middel van een aan het uurwerk gekoppelde automatische speelinrichting. Daarnaast telt ons land nog zo'n 160 kleinere klokkenspelen die uitsluitend automatisch worden bespeeld.

De handbespeelde klokkenspelen worden meestal aangeduid met de Franse term 'carillon' of met het Vlaamse woord 'beiaard'. De bespeler wordt 'beiaardier' genoemd, al lees je een enkele keer ook nog wel eens de oude benamingen 'klokkenist' of 'carillonneur'.

Dat er voor het carillon en de bespeler zoveel verschillende benamingen in gebruik zijn, heeft te maken met het feit dat dit instrument zich in de 16^e eeuw zowel in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden als in Noord-Frankrijk heeft ontwikkeld.

De ontwikkeling van het carillon

Al aan het eind van de Middeleeuwen werd op tal van plaatsen een klein klokkenspel gebruikt om met een kort melodietje de uurslag aan te kondigen. Deze uit vier klokken bestaande 'voorslag' werd in Frankrijk een 'quadrillon' genoemd. In het begin van de 16^e eeuw werd in Vlaanderen voor het eerst een klokkenspel door een 'beyerman' met behulp van een stokkenklavier bespeeld.

De primitieve 16^e-eeuwse carillons telden tien tot twintig klokken waarop men alleen eenstemmig psalmen en volksliedjes kon spelen. De klokken waren niet gestemd en de carillons klonken daardoor buitengewoon onzuiver. Pas nadat de klokkengieters Pieter en François Hemony in 1642 een techniek hadden ontdekt om klokken te stemmen, ontwikkelde het carillon zich tot een volwaardig muziekinstrument. In de loop van de 18^e eeuw raakte deze techniek echter in vergetelheid en ook werden in de Franse tijd, net als later in de Tweede Wereldoorlog, veel klokken tot

kanonnen versmolten. Mede daardoor liep in de 19^e eeuw de populariteit van het carillon sterk terug.

Toen de Engelse klokkengieter John Taylor in 1905 er na bijna 1½ eeuw weer in slaagde om klokken te stemmen kwam een nieuwe bloei-periode op gang. Tot 1940 kwamen daardoor in Nederland tal van nieuwe carillons van Engelse makelij tot stand.

Een belangrijke bijdrage aan de herwaardering van het carillon leverde de Vlaamse beiaardier Jef Denijn. Hij verbeterde de mechaniek, componeerde nieuw carillonrepertoire en stichtte in Mechelen een beroepsopleiding voor beiaardiers.

Het eerste Gooise carillon in Blaricum

In 1928 waren in het Gooi voor het eerst carillonklanken te horen. In dat jaar kreeg het torentje van het landhuis 't Witzand in Blaricum een carillon van dertien klokken, gegoten door de Engelse klokkengieter John Taylor uit Loughborough. Het immense landhuis was gebouwd in opdracht van de heer Ch.E.H. Boissevain, die het tot zijn overlijden in 1940 zou bewonen. Enige tijd later is het landhuis door brand vernield en niet meer herbouwd. Het carillon is in 1940 aangekocht door de bekende Amsterdamse beiaardier Jacob Vincent en door zijn bemiddeling overgebracht naar de toren van kasteel Nijenrode in Breukelen. Het werd met drie al aanwezige klokken van dezelfde gieter aangevuld tot zestien klok-

Foto:
Archief Foeke de Wolf



Huize 't Witzand in Blaricum.

ken en voorzien van een speeltrommel en een klavier. Aldus doet het voormalige Blaricumse carillon vanaf 1940 dienst in Breukelen. Dat dit carillon tijdens de Tweede Wereldoorlog de klokkenroof overleefde, is te danken aan de toenmalige Duitse bewoner van het kasteel, die wist te voorkomen dat het in 1944 door de bezetter werd gevorderd. Het carillon wordt op onregelmatige tijdstippen bespeeld door Jan Achterkamp. De melodière worden op de speeltrommel 'verstoken' door studenten van de Nederlandse Beiaardschool in Amersfoort.

Het Raadhuiscarillon in Hilversum

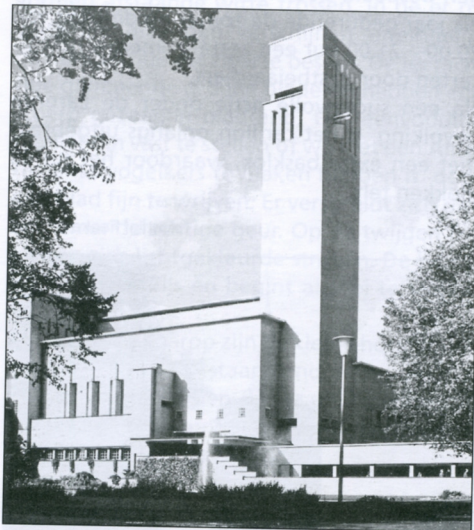
Het onder architectuur van de Hilversumse bouwmeester W.H. Dudok gebouwde raadhuis werd in 1931 in gebruik genomen. Al bij het maken van het ontwerp hield Dudok er rekening mee dat de toren van het raadhuis van een carillon zou worden voorzien. Omdat de middelen daarvoor nog ontbraken, werd een carillonfonds opgericht waarin de door de bezoekers van het raadhuis betaalde entreegelden werden gestort. Het fonds groeide echter nauwelijks en de carillonplannen bleven jarenlang op een laag pitje sudderen. Pas in 1953 kwam tijdens de manifestatie 'Hilversum Ontvangt' een actie op gang om de toren van het Raadhuis alsnog van een carillon te voorzien. Een extra aanleiding daartoe was het feit dat in 1959 de geboorte van de honderdduizendste inwoner werd verwacht. De actie werd krachtig gesteund door de toenmalige burgemeester J.J.G. Boot en had tot resultaat dat het Raadhuiscarillon op 16 september 1958 in gebruik kon worden genomen. De 47 klokken waren gegoten door de klokkengieterij Eijsbouts in Asten.

Het Hilversumse carillon kreeg landelijke bekendheid nadat de Nederlandse Radio Unie in de toren een microfoon had geïnstalleerd en de op het carillon gespeelde eerste regel van "O Nederland let op Uw saeck" dagelijks als pauzeteken op de radio was te horen. Ook vond in het kader van het Holland Festival vanaf 1959 een aantal jaren op het Raadhuis-carillon een Internationaal Beiaardconcours plaats.

Het carillon is in de jaren '90 van de vorige

eeuw met een extra basklok uitgebreid en telt sindsdien 48 klokken. Het wordt wekelijks op woensdagmorgen van 11.00 - 12.00 uur bespeeld door Freek Bakker. Ook worden de bekende Raadhuiscconcerten voorafgegaan door een carillonbespeeling. Gedurende de zomer organiseert de 'Vereniging Vrienden van het Raadhuiscarillon' enkele zomeravondconcerten op zondag van 20.00- 21.00 uur.

Foto:
Archief Foeke de Wolf



Raadhuis in Hilversum.

Het carillon van de Johanneskerk in Laren

In 1966 kreeg de gemeente Laren een carillon ten geschenke van een bejaarde inwonster, mevrouw Susanne Fokkens. Met dit royale gebaar wilde zij de Larense bevolking danken voor het feit dat zij vanaf 1916 gedurende een halve eeuw met zeer veel genoegen in Laren had gewoond. Het carillon kreeg een plaats in de toren van de uit 1520 daterende N.H. kerk (thans Johanneskerk). Aanvankelijk telde het 42 klokken, maar al in 1970 werd het met vijf kleine klokken tot vier octaven uitgebreid.

Ook de Larense carillonklokken werden gegoten door de klokkengieterij Eijsbouts in Asten.

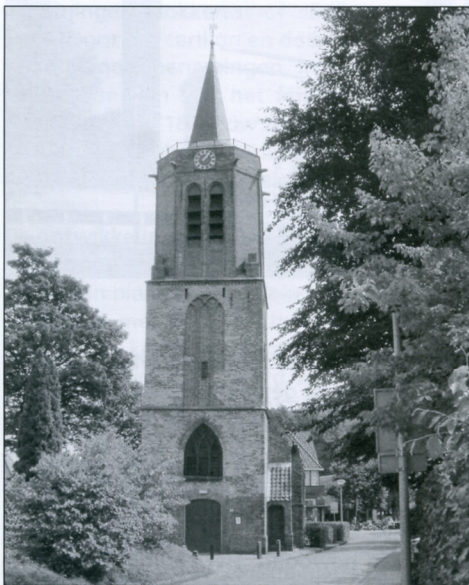
De al in de toren aanwezige luidklok uit 1948 werd als 'bourdon' op het carillon aangeslo-

ten. Vanaf 1966 werd het carillon wekelijks bespeeld door de Larense musicus Rutger van Mazijk, maar in 1991 werden deze bespelingen wegens bezuinigingen stopgezet.

In 1994 droeg de gemeente de exploitatie van het carillon over aan de 'Stichting Vrienden van de Larense Beiaard'. Dankzij de inspanningen van deze stichting wordt het carillon nu weer elke 2^e en 4^e zaterdag van de maand van 11.00 – 12.00 uur en op lokale hoogtijdagen bespeeld door Klaas de Haan. Ook is er elk jaar gedurende de zomer op dinsdag van 20.00 – 21.00 uur een zestal zomeravondconcerten door gastbeiaardiers.

Na een succesvolle actie onder de Larense bevolking, is het carillon onlangs uitgebreid met een extra basklok, waardoor het nu 48 klokken telt.

Foto:
Archief Foeke de Wolf



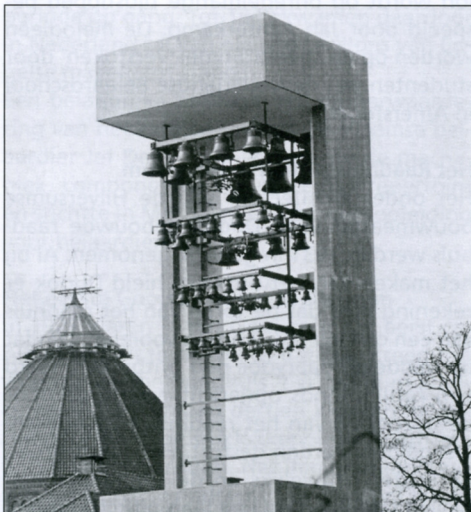
Toren van de Johanneskerk in Laren.

Het Raadhuiscarillon in Bussum

Al sinds 1945 bestond in Bussum de wens om een carillon aan te schaffen. In 1957 was daartoe een fonds opgericht, waarvan het kapitaal in de loop der jaren gestadig was gegroeid. Toen begin jaren '70 van de vorige eeuw in Bussum een nieuw raadhuis werd

gebouwd, naar ontwerp van Prof. Ir. C. Wegener Sleswijk, bestond het idee om op het raadhuis een beiaardtoren te bouwen. Dit stuitte echter op bezwaren van de architect, waarna besloten werd om een vrijstaande beiaardtoren te bouwen op het plein voor het raadhuis.

Foto:
Archief Foeke de Wolf



Beiaardtoren bij het raadhuis in Bussum.

In 1961 kwam het werkgedeelte van het nieuwe raadhuis gereed en in 1974 werd de bouw van het representatieve gedeelte voltooid. In 1973 was aan de klokkengieterij Petit & Fritsen in Aarle-Rixtel opdracht verstrekt tot het leveren van een carillon van aanvankelijk 42 en later 47 klokken. Zo kon het carillon, gelijktijdig met de officiële opening van het representatieve gedeelte van het raadhuis, in augustus 1974 in gebruik worden genomen. Doordat het carillon zich op te geringe hoogte bevindt, is het bereik beperkt tot het plein voor het raadhuis en wordt het geluidsvolume in de directe omgeving soms als hinderlijk ervaren. Het carillon wordt tweewekelijks op zaterdag van 15.00 - 16.00 uur bespeeld door Levina Pors.

Ir. Foeke de Wolf (Sneek, 1937) is oud-voorzitter van de Nederlandse Klokkenspel-Vereniging. In 2006 ontving hij wegens zijn verdiensten voor de beiaardcultuur uit handen van H.M. de Koningin de Zilveren Anjer.